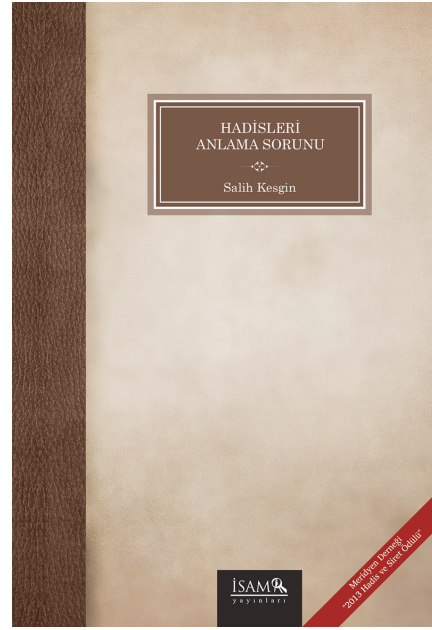

Hadisleri Anlama Sorunu

Salih KESGİN

İSAM Yayınları, İstanbul 2016, 303 s.

Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti ve ameli boyutunun değerlendirilmesi tarih boyunca İslam âlimlerinin temel amaçlarından biri olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'i dinin tebliği ve tebyini ile görevlendirmesi hadislerin tespit ve değerlendirilmesinin önemini artıran bir etken olmuş, nesiller boyu aslına uygun bir şekilde aktarılması çabalarına zemin oluşturmuştur.

Tespit ve değerlendirme faaliyetlerinin daha Hz. Peygamber zamanında başladığı söylenebilir de sözün ve makamın sahibinin hayatta olması o zaman diliminde bu anlamda birçok sorunun önüne geçen bir durumdu. Fakat Asr-ı saadetten itibaren giderek artan

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi
Cilt 17, Sayı 2, 2017
ss. 227-232

db17/2

bir şekilde hadislerin tespitine ve aidiyeti tespit edilen rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair tartışmalar artarak devam etmiştir. Hadisleri anlama faaliyetleri yüzyıllar boyu kesintisiz sürmüş, bu amaçla tasnif ve şerh çalışmaları, garibü'l-hadis, ilelü'l-hadis ve muhtelifü'l-hadis vb. hadis ilimleri alanında birçok eser kaleme alınmıştır. Günümüzde de anlama ve yorumlama sorunu çerçevesinde hadis rivayetleri gündem olmayı sürdürmekte ve birçok çalışmaya konu olmaktadır. Salih Kesgin'in "Hadisleri Anlama Sorunu" adlı eseri de son yıllarda bu meseleyi farklı bir bakış açısıyla ele alan ve "Meridyen Derneği 2013 Hadis ve Siret Ödülü"ne layık görülen bir çalışmadır.

Sünnetin ve hadisin neliği etrafındaki tartışmalar ve bunların nasıl anlaşılması gerektiği, İslam Tarihi'nde birçok farklı ekolün ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve Hz. Peygamber'in vefatının ardından bir bilgi kaynağı olarak daha fazla önem kazanan hadislerin tespiti ve bu hadislerin ilgili görülen konularda "istihdamı" bir sorun olarak belirlemiştir. Yazar'ın da ifade ettiği gibi hadis ve sünnet eksenli tartışmalar, daha çok aidiyet sorunu ve anlama sorunu etrafında gerçekleşmiştir.

228 | db

İslam Dini'nin anlaşılması noktasında hadislerin sahip olduğu önem, rivayetlerin çok farklı gayelerle istihdamını beraberinde getirmiştir. Fakat rivayetlerin ihtiyaç hissedilen bir konuda kullanılması rivayetin öncelikle Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit etmekle mümkün olmaktadır. Tespit aşamasında gündeme gelen içtihadî farklılıklar, hadisin neye delalet ettiği hususunda daha fazla yoğunlaşmakta, bu noktada da ravinin birikimi, metodolojik duruşu ve hadis ve sünneti algılayış tarzı etkili olmaktadır. Yazar'ın ifadeleri ile rivayetlerin istihdamı sürecinde "söz ile otoritenin buluşturulması" ve "metni mevcut ana dair konuşabilir kılmanın" bir sonucu olarak tespit ve anlama faaliyetinin konusu olan hadis metinleri, bu iki aşamada da anlayanın düşünce dünyasına ve sosyo-politik duruşuna göre şekil alabilmektedir.

Hadis araştırmalarının rivayet ve dirayet olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Rivayet, hadislerin ilk raviden son raviye kadar usulüne uygun nakledilmesini ve bunun şartlarını, dirayet ise bu ilk aşamadan sonra nakle değer bulunan rivayetlerin kabul veya ret açısından incelenmesini konu edinmektedir. Aslında bu şekilde ikili tasnifi yapılan hadis tespit ve değerlendirme araştırmalarının birbiriyle ilişkili olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Zira her iki durumda da metnin işlevselliğini sürdürmeyi amaçlayan ravi, sözkonusu

rivayeti içine doğduğu ilmi ve kültürel ortamın karakterine ve kişisel imkan ve yeteneklerine göre nakledecek ve değerlendirecektir. Dolayısıyla rivayet ve dirayet açısından hadis tespit ve değerlendirme sürecini birbirinden ayrı düşünmek pek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda rivayetten dirayete hadisin yorumlanmasında rivayet-ravi-anlam üçlüsü arasındaki ilişkinin iyi okunması ve anlamın raviden bağımsız düşünülmemeyeceğinin dikkatlerden uzak tutulmaması gerekmektedir. Bu, ravilerin hadis metinlerine müdahale ettiği veya anlamını tahrif ettiği manasına asla gelmemektedir. Çünkü anlama faaliyeti, tabiatı gereği farklı bakış açılarına imkan sağlayan ve daha çok içtihat mekanizması üzerinden işleyen bir süreçtir. Dolayısıyla bu süreç Kesgin'in de çok yerinde bir şekilde ifade ettiği üzere her müellifin ışık tutmayı tercih ettiği alana göre hadis metinlerinin değişik şekillerde anlaşılabilmesini mümkün kılacaktır.

Hadislerin anlaşılması sorunu ile ilgili farklı bir bakış açısı sunan eser, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın niteliklerinin ve kapsamının ele alındığı giriş bölümünden sonra yazar, birinci bölümde tespit ve değerlendirme kavramları eşliğinde anlayan-metin etkileşimini ve ön anlama ile ön yargı kavramlarını ve bunların hadislerin tespit ve değerlendirilmesine etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Hadis usulü ve tarihine başka bir gözle bakmamızı sağlayan eser, aslında tespit ve değerlendirme faaliyetlerini incelediğimizde “anlayan-metin etkileşimi” kavramı üzerinden diyalektik bir sürecin oluştuğuna dikkatlerimizi çekmektedir. Daha açık bir ifade ile otorite kaynağı ve dönüştürücü bir metin olarak beliren hadis/sünnet rivayetleri bu özellikleri ile anlayan zihinleri etkilemekte ve kendine has bir bağlam oluşturmaktadır. Diğer taraftan ise rivayete kendi düşünce dünyasında yer veren ve tabiri caizse anlamı yönlendiren kişi olarak ravi, hadis/sünnet metinlerinin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında bir tavır almakta ve bu sürece kendi boyasını vurmaktadır. Yani anlayan konumundaki ravi metni/bağlamı etkilerken, metin/bağlam da aynı şekilde anlayan birey olarak raviyi kuşatmakta ve etkilemektedir.

Anlama sürecinin ön bilgi, ön anlama ve anlama olmak üzere üçlü bir yapıya sahip olduğunu belirten yazar, metinle ilgili daha önceden sahip olunan bilgilerin (ön bilgi) ve bu bilgiler doğrultusunda gelişen ön anlamanın bulunmadığı bir anlama sürecinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Doğru ve yanlış olma ihtimali bulunan ön anlamaların, onaylandığı veya reddedildiği üçüncü

aşamada anlamanın gerçekleştiğini ifade eden Yazar, ön anlamalara kesinlik atfedilmesi durumunda ise ön yargıların oluştuğunu vurgulamaktadır. Ön yargıların esas ve tartışılmaz kabul edildiği bir durumda ise anlamayı sağlayacak zemin kaybedilmekte ve aksine anlama ulaşmanın önünde bir engel oluşmaktadır. Çünkü ön yargı, anlama sürecindeki etkileşim kanallarının kapatılması ve anlamın oluşumundaki döngüsellik görmezden gelinmesi anlamını taşır. Bu bağlamda birinci bölümde anlamanın nasıl gerçekleştiği sorusu çerçevesinde; ön bilgi, ön anlama ve ön yargı kavramları merkeze alınarak, anlamanın doğasına yönelik bir perspektif sunulmaya gayret gösterilmektedir.

“Hadis Rivayetlerinin Tespitinde Anlama Sorunu” adlı ikinci bölüm ise, rivayetlerin sıhhatinin tespitinde ve değerlendirilme aşamasında ravinin sahip olduğu ön anlamalar ve ön yargılardan kaynaklanan anlama farklılıklarının ayrıntılı ve bol örnekli bir şekilde ele alındığı bir içeriğe sahiptir. Bu bölümde anlama farklılıkları “metnin aktarım üslubundan kaynaklanan”, “anlayandan kaynaklanan” ve “yöntemden kaynaklanan” farklılıklar üzerinden incelenmiştir.

230 | db

Yazar, hadislerin sıhhatinin tespit edilmesi için belirlenecek yöntemin ön anlamalar doğrultusunda tercih edileceğini, dolayısıyla metnin aidiyetini tespit amacıyla seçilen yöntemin de metni yorumlamaktan başka bir şey olmadığını vurgulamaktadır. Bu kanaatini “metnin, Hz. Peygamber’e ait olabileceğini düşünen bir zihinle, ona ait olamayacağını düşünen bir zihin arasında metnin kendisine ve aktarım zincirine ilişkin kanaatlerin farklılık arzedeceği aşıkardır” diyerek desteklemektedir.

Ardından yazar, rivayetlerin aktarım üsluplarının tespit ve değerlendirme aşamasındaki etkilerini ele almakta, dolaysız ve dolaylı aktarım üsluplarının hadis metinlerindeki yansımalarını ve bunların anlamaya etkilerini ortaya koymaktadır. Ona göre dolaysız aktarımda konuşan kişi orijinal söz dizimini, kelime yapısını ve vurgusunu samimiyetle muhafaza etmek isterken, sözün herhangi bir değişikliğe uğratılmadan kelimesi kelimesine söylenildiği gibi aktarılmasını hedeflemektedir. Dolaylı aktarımda ise başkasının sözleri aktaran kişi tarafından yorumlanıp birtakım değişimler geçirmekte kişi nakledilen haberi kendi sözleriyle ifade etmektedir. Kesgin, dolaylı aktarıma çoğu zaman hadis metinlerinin fıkhi bir forma büründürülmesi esnasında başvurulduğunu beyan etmekte ve fıkıh ilminin insanların pratik hayatına dönük çözümler üretiyor olması-

nı, hadislerin metinleşmesi esnasında fıkhi hüviyete bürünmesinin sebebi olarak görmektedir. Dolaysız aktarım, rivayetin naklinin esas olduğu, sözün, olayın ya da olgunun naklinin amaçlandığı yerlerde, tarihsel bağlamıyla birlikte metnin aktarımını ifade eder. Kesgin, bazı kaynaklarda dolaylı olarak nakledilen rivayetlerin illetli kabul edildiğini belirterek, her iki aktarım üslubuyla nakledilen metnin sıhhat değerinin ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Kesgin, rivayetlerin tespitine ilişkin tarih boyunca oluşan metodolojilerin, üç temel duruşla özetlenebileceği kanaatini taşımakta ve bunları; senet ve metin tenkidinin benimsendiği (Muhaddisler), aklın öncelendiği (erken dönem ve Yeni Mutezili duruş) ve irfani bilginin öncelendiği (Sufiler ve İmamiye Şiası) olarak belirlemektedir. Yazar, bu aşamada, rivayetlerin tespitinde anlama faaliyetinin hangi aşamada başladığı sorusunu gündeme getirmekte ve sıhhat tespiti noktasında ön anlamaların mı yoksa metodolojilerin mi ön planda olduğunu tartışmaya açmaktadır. Yazar, bölüm sonu değerlendirmesinde de ihtilafların ve birbirine aykırı yorumların önünü alabilecek bir metodoloji geliştirilebilir mi sorusunu sorarak, bunun pek de mümkün görünmediğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre her müellif, kendi birikimi, Hz. Peygamber tasavvuru, İslam algısı, siyasi ve sosyal eğilimleri ve kişilik özellikleriyle bir metodoloji belirleyecek tespit ve değerlendirmede bunu esas alacaktır.

“Hadis Rivayetlerinin Değerlendirilmesinde Anlama Sorunu” adlı üçüncü ve son bölümde Yazar, hadis metninin anlayan karşısındaki konumuna değinmiş ve çeşitli ilmi disiplinlerin kendilerine has bakış açılarıyla hadis metinlerini değerlendirdiğini ve bu durumun hadislerin, zaman zaman farklı anlam havuzlarında işlev görmesine sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Bu çerçevede hukukun, tasavvufun, kelamın, tefsirin ve tarihin bilgi kaynağı olarak hadislerin nasıl anlaşıldığını incelemiştir. Son olarak Yazar, modern dönemdeki bazı akımların ve ideolojilerin hadis metinlerini kendi kavramlarını ve dünya görüşlerini meşrulaştırma aracı olarak kullanmalarını ve rivayetleri kendi orijinal bağlamından kopararak suiistimal ettiklerini dikkatlerimize sunup, incelemiştir.

Hadisleri anlama sorunu günümüzde de birçok çalışmaya konu olmaya devam etmektedir. Bazı araştırmacılar akademi ve ilim çevrelerinde sıkça tartışmalara yol açan bu meselenin metodolojik bir sorun olduğunu, yeni ve uzlaşılabilir bir metodoloji inşa edilmesiyle bu sorunun üstesinden gelinebileceğini savunmaktadır. Gelenekte İslami ilimleri kapsayıcı bir yöntem olarak kabul edilen fıkıh usulü-

nün de hadis ve sünnet verilerini anlamak için yetersiz kaldığı, hadis usulünün ise delalet/yorum problemi ile ilgilenmediğı yönünde görüşler serdedilmiştir. “Hadisleri Anlama Sorunu” adlı kitap ise hadis ve sünnet etrafında yaşanan tartışmaların metodolojik olmaktan çok bir anlama problemi olduğunu, anlama sorununun mahiyetine ve hadis metinlerinin tespit ve değerlendirilmesindeki yansımalarına dair analizler eşliğinde ele almaktadır.

Recep KÖKLÜ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Hadis Anabilim Dalı
recepkoklu@hotmail.com